

# Virksomhedernes sociale ansvar er at øge deres profit<sup>1</sup>

**Milton Friedman, tidligere professor i økonomi ved University of Chicago**

Når jeg hører veltalende forretningsmænd tale om »virksomhedernes sociale ansvar inden for et system, hvor det frie initiativ hersker«, minder det mig om den smukke linie om en franskmand, der i en alder af 70 år opdagede, at han havde talt prosa hele sit liv. Forretningsmændene tror, at de forsvare det frie initiativ, når de påstår, at erhvervslivet ikke »kun« tænker på profit, men også på at fremme ønskværdige »sociale formål«; at virksomhederne har en »social samvittighed« og tager deres ansvar alvorligt med hensyn til at fremme beskæftigelsen, afskaffe diskrimination, undgå forurening og hvad der ellers måtte være af slagord blandt samtidens generation af reformatorer. Faktisk prædiker de – eller ville gøre det, hvis de selv eller andre tog dem alvorligt – for en ren og uforfalsket socialisme. Forretningsmænd, der taler på denne måde er gale stråmænd for de intellektuelle kræfter, der har undermineret grundlaget for et frit samfund i flere årtier.

Diskussionerne om »virksomhedernes sociale ansvar« er bemærkelsesværdige ved deres analytiske løsagtighed og mangel på stringens. Hvad betyder det at tale om, at »virksomhederne« har ansvar? Kun mennesker kan have ansvar. Et selskab er en »kunstig« person og kan i denne betydning have et »kunstigt« ansvar, men »virksomhederne« som helhed kan ikke siges at ansvar, selv i denne vage betydning. Det første skridt mod klarhed i forbindelse med en undersøgelse af

doktrinen om virksomhedernes sociale ansvar er at spørge dem præcist om, hvad det indebærer for dem.

Formentlig er de personer, som skal være ansvarlige, forretningsmænd, dvs. de individuelle ejere eller virksomhedsledere. Det meste af diskussionen om socialt ansvar er rettet mod selskaber, så i det følgende vil jeg hovedsageligt se bort fra de individuelle ejere og tale om virksomhedsledere.

I et system med frit initiativ og privat ejendomsret er virksomhedslederen ansat af ejerne af virksomheden. Han har et direkte ansvar over for sine arbejdsgivere. Det ansvar er at lede virksomheden i overensstemmelse med deres ønsker, som generelt vil være at tjene så mange penge som muligt under overholdelse af samfundets grundlæggende regler, både de regler, der er fastsat ved lov og de regler, der er omfattet af etiske sædvaner. Arbejdsgiverne kan naturligvis i visse tilfælde have en anden målsætning. En gruppe af personer kunne fx oprette et selskab med et velgørende formål som fx et hospital eller en skole. Lederen af et sådant selskab vil ikke have profit som målsætning, men udførelse af visse tjenesteydelser.

I begge tilfælde er hovedpointen, at lederen, som ansat i virksomheden, handler som befuldmægtiget af de enkeltpersoner, som ejer selskabet eller som opretter den velgørende

institution, og at hans primære ansvar er over for dem.

Men det er selvfølgelig indlysende, at dette ikke betyder, at det er let at bedømme, hvor godt han udfører sit arbejde. Men i det mindste er kriteriet om resultater klart og de personer, der har indgået en frivilligt kontraktlig ordning, er klart definerede.

Selvfølgelig er virksomhedslederen også en selvstændig person. Som person kan han have mange andre former for ansvar, som han anerkender eller påtager sig frivilligt – i relation til sin familie, sin samvittighed, sin godgørenhed, sin kirke, sine klubber, sin by eller sit land. Et sådant ansvar kan få ham til at føle sig forpligtet til at give en del af sin indkomst til formål, som han finder værdige her til, at nægte at arbejde for et bestemt selskab eller endog opsige sit job, fx for at melde sig til militærtjeneste. Hvis vi ønsker det, kan vi kalde nogle af disse former for ansvar for »socialt ansvar«. Men på disse områder handler han selvstændigt, ikke som befuldmægtiget. Han bruger sine egne penge, ikke sin arbejdsgivers penge eller den tid og energi, som han kontraktligt har forpligtet sig til at anvende til at fremme deres formål. Hvis ovennævnte opgaver er »socialt ansvar« er det altså den enkeltes sociale ansvar, ikke virksomhedernes.

Hvad betyder det, når man siger, at virksomhedslederen har et »socialt ansvar« i sin egenskab af forretningsmand? Hvis en sådan udtalelse ikke skal være rent retorisk, må det betyde, at han skal handle på en måde, som ikke er i hans arbejdsgivers interesse. Fx at han skal afholde sig fra at sætte prisen på et produkt op med henblik på at bidrage til den samfundsmæssige målsætning om at hindre inflation, selvom en prisstigning ville være i selskabets bedste interesse. Eller at han afholder udgifter til forureningsbekæmpelse, der går udover et beløb, der er i virksomhedens bedste interesse eller som er fastsat ved

lov med henblik på at bidrage til den samfundsmæssige opgave i forbindelse med forbedring af miljøet. Eller han kan – til skade for virksomhedens profit – ansætte langtidsledige i stedet for bedre kvalificeret ledige arbejdstagere for at bidrage til den samfundsmæssige målsætning om at nedbringe fattigdommen.

I begge tilfælde vil virksomhedslederen bruge en andens penge på en almindelig samfundsmæssig interesse. I det omfang hans handlinger i overensstemmelse med hans »sociale ansvar« nedbringer aktionærernes udbytte, så bruger han deres penge. I det omfang hans handlinger hæver priserne for kunderne, så bruger han kundernes penge. I det omfang hans handlinger medfører lavere lønninger til nogle ansatte, så er det deres penge, han bruger.

Aktionærerne, kunderne eller de ansatte ville individuelt kunne bruge deres egne penge på disse særlige opgaver, såfremt de måtte ønske det. Virksomhedslederen udøver et særligt »socialt ansvar« snarere end at optræde som repræsentant for aktionærerne, kunderne eller de ansatte, såfremt han bruger pengene på en anden måde end de ville have brugt dem.

Men hvis han gør det, pålægger han i virkeligheden skatter på den ene side og beslutter, på den anden side, hvordan skatteprovenuet skal anvendes.

Denne proces rejser politiske spørgsmål på to niveauer: principper og konsekvenser. Med hensyn til de politiske principper så er udskrivning af skatter og anvendelse af skatteprovenuet regeringsfunktioner. Vi har etableret omfattende forfatningsmæssige, parlamentariske og retlige bestemmelser med henblik på at kontrollere disse funktioner, at sikre at skatter så vidt muligt pålægges i overensstemmelse med offentlighedens præferencer og ønsker – når alt kommer til alt var »be-

skatning uden repræsentation« et af krigsråbene under den amerikanske revolution. Vi har et »check and balances« system, der adskiller den lovgivningsmæssige funktion med at udskrive skatter og vedtage lovgivning om udgifter fra den udøvende funktion i forbindelse med skatteopkrævning og administration af udgiftsprogrammer og fra den dømmende magts funktioner i forbindelse med løsninger af konflikter og fortolkning af lovgivningen.

Her skal forretningsmanden – selvvalgt eller valgt direkte eller indirekte af aktionærerne – på en og samme tid være lovgivningsmagt, udøvende magt og dømmende magt. Han skal beslutte hvem, der skal beskattes, hvor stor skatten skal være og til hvilket formål, han vil anvende provenuet – alt dette alene vejledet af generelle ambitioner om at begrænse inflation, forbedre miljøet, bekæmpe fattigdommen osv.

Hele formålet med at det er aktionærerne, der vælger virksomhedslederen er, at virksomhedslederen er en befuldmægtiget, der optræder på vegne af sin opdragsgiver. Dette formål forsvinder, når virksomhedslederen pålægger skatter og anvender provenuet på »sociale« formål. Han bliver i virkeligheden en offentlig ansat, en embedsmand, selv om han af navn forbliver en ansat i virksomheden. Ud fra politiske principper er det utåleligt, at sådanne embedsmænd – i det omfang deres handlinger i det sociale ansvars navn er reelle og ikke blot staffage – vælges, som de gør nu. Hvis de skal være embedsmænd, så må vælges ved en politisk proces. Hvis de skal pålægge skatter og afholde udgifter med henblik på at fremme »sociale« målsætninger, så må der etableres et politisk apparat for skatteligning og fastsættelse ved en politisk proces af de målsætninger, der skal fremmes.

Dette er den basale grund til, at doktrinen om »socialt ansvar« medfører accept af det socialistiske synspunkt, at politiske mekanismer,

ikke markedsmekanismer, er den rette måde at træffe beslutninger om fordelingen af knappe ressourcer til alternative formål.

Med hensyn til konsekvenserne er spørgsmålet, om virksomhedslederen rent faktisk løfter sit påståede »sociale ansvar«? På den anden side, såfremt han kan slippe af sted med at bruge aktionærernes, kundernes eller de ansattes penge, hvordan skal han så bruge dem? Han bliver fortalt, at han skal bidrage til at bekæmpe inflationen. Hvordan skal han vide, hvad han skal gøre for bidrage hertil? Han er formentlig ekspert i at drive selskabet – at fremstille et produkt, sælge det og finansiere det. Men der er ikke noget i forbindelse med hans udvælgelse, der gør ham til ekspert i inflation. Vil det nedbringe inflationspresset, at han holder prisen på sit produkt nede? Eller vil det, at han ved at lade kunderne stå tilbage med mere købekraft blot for at kanalisere den et andet sted hen? Eller vil det at han tvinges til at producere mindre på grund af den lavere pris blot bidrage til knaphed? Selv hvis han kunne besvare disse spørgsmål, hvor store omkostninger er han så berettiget at påføre sine aktionærer, kunder eller ansatte med dette sociale formål?

Og hvad enten han vil eller ej, kan han så slippe af sted med at bruge aktionærernes, kundernes eller de ansattes penge? Vil aktionærerne ikke afskedige ham? (Enten de nuværende eller dem, der tager over, når hans handlinger i det sociale ansvars navn har reduceret selskabets profit og prisen på dets aktier.) Hans kunder og ansatte kan forlade ham til fordel for andre producenter og arbejdsgivere, der er mindre skrupuløse i udøvelsen af deres sociale ansvar.

Denne facet af doktrinen om »socialt ansvar« sættes i skarp relief, når doktrinen bruges til at retfærdiggøre fagforeningernes løntilbageholdenhed. Konflikten er indlysende og klar, når fagforeningsledere opfordres til at tilside sætte deres medlemmers interesser til fordel

for mere generelle formål. Såfremt fagforeningsledere prøver at gennemtvunge løntilbageholdenhed, vil konsekvensen sandsynligvis være vilde strejker, oprør i medlemsskaren og opdukken af stærke konkurrenter til deres job. Vi har således oplevet det ironiske fænomen, at fagforeningsledere – i hvert fald i USA – har opponeret mere konsekvent og modigt mod regeringsindgreb i markedet end virksomhedslederne har.

Vanskelighederne i forbindelse med udøvelse af »socialt ansvar« viser naturligvis de store fordele ved det private, konkurrencedygtige, frie initiativ. Det tvinger folk til at være ansvarlige for deres egne handlinger og gør det svært for dem at »udnytte« andre mennesker til selviske eller uselviske formål. De kan være godgørende – men kun for deres egne penge.

Mange læsere, der har fulgt argumentet så langt, kan være fristet til at komme med det modargument, at det er meget godt at tale om, at regeringen har ansvar for påligning af skatter og fastsættelse af udgifter til »sociale« formål som fx at kontrollere forureningen eller uddannelse af langtidsledige, men at problemerne er for hastende til at kunne afvente de politiske processers langsomme gang og at forretningsmænds udøvelse af socialt ansvar er en hurtigere og bedre måde at løse alvorlige presserende problemer.

Bortset fra det faktuelle spørgsmål – jeg deler Adam Smith's skepsis vedrørende de fordele, der kan forventes fra »dem, der foregiver at handle for almenvellet« – så må dette argument forkastes af principielle årsager. Det er en påstand om, at de, der går ind for de pågældende skatter og udgifter, ikke har kunnet overbevise et flertal af deres medborgere om denne opfattelse og at de gennem udemokratiske procedurer søger at opnå det, som de ikke kan opnå gennem demokratiske procedurer. I et frit samfund er det svært for »onde« mennesker at gøre noget »ondt«, især

fordi det, der er godt for den ene er dårligt for en anden.

Jeg har – for at gøre at simplificere tingene – koncentreret mig om det særlige tilfælde med virksomhedsledere, bortset fra en kort afstikker til fagforeninger. Men præcist det samme argument gælder det nyere fænomen med at opfordre aktionærer til at kræve, at selskaberne udøver socialt ansvar (fx GM's nylige korstog). I de fleste af disse tilfælde er det, der sker, faktisk, at nogle aktionærer prøver at få andre aktionærer (eller ansatte eller kunder) til at bidrage mod deres vilje til »sociale« formål, som aktivisterne går ind for. I det omfang de har succes med dette, pålægger de igen skat og bruger provenuet.

Situationen er noget forskellig for den enkelte ejer. Hvis han handler med det formål at reducere selskabets udbytte med henblik på at udøve sit »sociale ansvar«, så bruger han sine egne penge, ikke andres. Hvis han ønsker at bruge sine penge til sådanne formål, så er det hans ret, og jeg kan ikke se, at man kan have indvendinger imod det. I den forbindelse kan han også pålægge kunder og ansatte udgifter. Men da det er meget mindre sandsynligt, at han indtager en monopolstilling end at et stort selskab eller fagforening gør det, vil sådanne eventuelle bivirkninger typisk være af mindre omfang.

I praksis er doktrinen om socialt ansvar et skalkeskjul for handlinger, der kan retfærdiggøres af andre årsager end som grund til disse handlinger.

Til illustration heraf kan nævnes, at et selskab, der er en stor arbejdsgiver i et lille samfund, meget vel kan have en langsigtet interesse i at give midler til tilvejebringelse af faciliteter til samfundet eller til forbedring af styret. Det kan gøre det nemmere at tiltrække gode medarbejdere, det kan reducere lønudgifter eller nedbringe tab som følge af tyveri eller sabotage eller have andre positive virk-

ninger. Situationen kan også være, at aktionærer som følge af lovgivningen om skattefradrag i forbindelse med selskabers bidrag til godgørende formål, kan bidrage mere til de godgørende institutioner, de går ind for, ved at lade selskabet give en donation end ved selv at gøre det, idet de på denne måde kan bidrage med et beløb, der ellers skulle være betalt som selskabsskat.

I begge disse – og mange lignende – tilfælde er der en stærk fristelse til at rationalisere disse handlinger som udøvelse af »socialt ansvar«. I det nuværende klima med en opinion med en omfattende aversion mod »kapitalisme«, »profit«, »det sjælløse selskab« osv. er dette en af de måder, som et selskab kan skabe goodwill på som et biprodukt af udgifter, som udelukkende er begrundet i dets egen interesse.

Det ville være modstridende af mig at opfordre virksomhedsledere til at afstå fra denne hykleriske optræden, fordi den er til skade for selve grundlaget for et frit samfund. Det ville være at opfordre dem til at udøve et »socialt ansvar«! Såfremt vore institutioner og offentlighedens holdninger gør det i deres egen interesse at forklæde deres handlinger på denne måde, kan jeg ikke mønstre nogen større indignation og undsige dem. Samtidig kan jeg udtrykke beundring for individuelle ejere og ejere af selskaber med et begrænset deltagerkreds og aktionærer i større selskaber, som foragter en sådan taktik, der nærmer sig svig.

Uanset om det er dadelværdigt eller ikke skader anvendelsen af socialt ansvar som skal-keskul og alt det sludder, der udtales i dets navn af indflydelsesrige og ambitiøse forretningsmænd helt klart selve grundlaget for et frit samfund. Gang på gang har mange forretningsmænds skizofrene karakter gjort indtryk på mig. De er i stand til at være yderst fremsynede og klarhovedede inden for spørgsmål, som falder ind under deres forretnings-

område. De er utroligt kortsynede og stupide med hensyn til spørgsmål, der falder uden for deres forretningsområde, men som vedrører erhvervslivets muligheder for at overleve generelt. Denne kortsynethed illustreres på slående vis af mange erhvervsfolks krav om retningslinier for løn og priser, kontrol eller indkomstpolitik. Der er ikke noget, der på kort tid kunne gøre mere for at ødelægge et markedssystem og erstatte det med et centralt kontrolleret system end effektiv statslig kontrol med priser og lønninger.

Et andet eksempel på denne kortsynethed er forretningsmænds taler om socialt ansvar. Det kan give dem credit i det korte perspektiv. Men det bidrager til at styrke det allerede alt for fremherskende synspunkt, at målet om profit er ondt og umoralsk og må holdes i ave og kontrolleres af eksterne kræfter. Hvis dette synspunkt godkendes, vil de eksterne kræfter, som holder markedet i ave, ikke være de ophøjede virksomhedslederes samvittighed – uanset hvor højt udviklet den er – det vil være statsbureaukraters jernhånd. På samme måde som med hensyn til kontrol af priser og lønninger forekommer det mig, at forretningsmænd synes at udvise en selvmorderisk impuls.

Det politiske princip, der ligger til grund for markedsmekanismen, er enstemmighed. På et ideelt frit marked, der bygger på privat ejendomsret, kan ingen enkeltperson udøve tvang over for en anden, alt samarbejde er frivilligt, alle parter høster fordel af et sådant samarbejde og ingen er tvunget til at deltage. Der er ingen værdier, intet »socialt« ansvar i nogen betydning, bortset fra individers fælles værdier og ansvar. Samfundet er en samling af individer og de forskellige grupper, som de frivilligt danner.

Det politiske princip, der ligger til grund for den politiske mekanisme, er konformitet. Den enkelte må tjene en mere generel samfundsmæssig interesse – hvadenten den be-

sluttes af en kirke, en diktator eller et flertal. En person kan have stemmeret og sige, hvad der skal gøres, men hvis hans mening underkendes, må han rette ind. Det opfattes som rimeligt, at nogle kan kræve, at andre bidrager til et generelt socialt formål, uanset om de ønsker det eller ej.

Uheldigvis kan man ikke altid opnå enstemmighed. Der er visse områder, hvor konformitet forekommer uundgåelig, så jeg kan ikke se, hvordan man kan undgå helt at anvende den politiske mekanisme.

Men doktrinen om »socialt ansvar« vil, hvis den tages alvorligt, udvide anvendelsesområdet for den politiske mekanisme til enhver menneskelig aktivitet. Med hensyn til filosofien bag den adskiller den sig ikke fra de

mest eksplicitte kollektive doktriner. Den er kun forskellig ved at udtrykke en tro på, at kollektive mål kan opnås uden kollektive midler. Det er grunden til at jeg i min bog *Capitalism and Freedom* har kaldt det en »fundamentalt undergravende doktrin« i et frit samfund og har udtalt, at i et sådant samfund »er der kun et eneste socialt ansvar for virksomhederne – at anvende deres ressourcer og involvere sig i aktiviteter med henblik på at øge deres profit, så længe de holder sig inden for spillets regler, dvs. opererer inden for en åben og fri konkurrence uden svig og svindel.

### Noter

1. Oversat af Karen Thrysøe fra artikel i *The New York Times Magazine*, 13. september, 1970.